

ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 14ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2001

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΟΝΟΜΗ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

τοῦ τετράγλωσσου συγγράμματος "Ατλας τοῦ Ἰθωσος
τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. ΠΑΥΛΟΥ Μ. ΜΥΛΩΝΑ
παρουσία τοῦ Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας
κ. ΚΩΣΤΗ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΟΝΟΜΗ

Ἡ δασωμένη ἀνατολικότερη ἀπὸ τὶς τρεῖς μικρὲς χερσονήσους τῆς Χαλκιδικῆς, πού στὴν ἀρχαιότητα ὀνομαζόταν Ἰακτὴ, καὶ ὅπου κατὰ τὸν Στράβωνα (7.331) «Ὁ Ἰθωσος ὄρος μαστοειδὲς, ὀξυτάτον, ὑψηλότατον» (ὑψοὺς 2033 μέτρων), ἦταν ἱερὸς τόπος ἀφιερωμένος στὸν Δία (Αἰσχ. Ἰαγ. 285). Στὴν ἀρχαιότητα ἡ χερσόνησος ἦταν κατοικημένη ἀπὸ προελληνικὰ φύλα μὲ μικρὰ παραθαλάσσια πολισμοὶ τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἔχαιραν φήμης μακροβίων. Ἰαπὸ τὴν ἱστορία εἶναι γνωστὸ ὅτι τὸ 492 π.Χ. ἐπὶ τοῦ βασιλείου τῶν Περσῶν Δαρείου ὁ περιπλέων τὴ χερσόνησο περσικὸς στόλος, καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καταστράφηκε ὀλοσχερῶς ἀπὸ σφοδρὴ θαλασσοταραχὴ· γι' αὐτὸ ὁ γιὸς τοῦ Δαρείου Ξέρξης τὸ 481 π.Χ. ἔκοψε τὴ χερσόνησο καὶ ἀπὸ τὸν πορθμὸ διαπέρασε τὸ στόλο του γιὰ νὰ ἀποφύγει τὸν ἐπικίνδυνον περίπλου τῆς χερσονήσου.

Μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ τοῦ 5ου αἰῶνα π.Χ. σπάνια ἀναφέρεται ἡ χερσόνησος στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία. Ὅταν ὅμως ἀργότερα, ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα μ.Χ., πολλοὶ χριστιανοὶ πού ἤθελαν νὰ ἀφιερωθοῦν στὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ ἀποσύρθηκαν σὲ ἐρημικὰ μέρη, κυρίως τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης, καὶ ἔδρυσαν τὰ πρῶτα μοναστήρια καὶ ἀργότερα ἀντιμετώπισαν τὴν ὀριστικὴ κατάληψη τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Αἰγύπτου,

τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Συρίας ἀπὸ τοὺς Ἄραβες, τότε οἱ ἐρημίτες αὐτοὶ κατέφυγαν ἀρχικὰ στὴ Μ. Ἀσία, καὶ ἀπὸ τὸν 9ο τουλάχιστο αἰῶνα καὶ στὴ χερσόνησο τοῦ Ἄθω γιὰ νὰ μονάσουν σὲ ἤσυχο περιβάλλον.

Κοσμικοὶ καὶ ἱερωμένοι ἀμιλλῶνται σὲ λυρικές περιγραφές τῆς ἀγρίας φυσικῆς ὁμορφιᾶς τῆς χερσονήσου. Ἔτσι ὁ Ἀλέξιος ὁ Α΄ ὁ Κομνηνὸς σὲ σιγίλλιό του ἀποκαλεῖ τὸ ἀγιώνυμο ὄρος τοῦ Ἄθω (αὐτὸ πλέον βασιλικὸν καὶ ὄντως θεῖον μεταξὺ πάντων τῶν ὄρέων). Οἱ μοναχοὶ ἐξάλλου θεωροῦν τὴ μοναχικὴ πολιτεία ὡς «περιβόλι τῆς Παναγίας», ἄβατο στὶς γυναῖκες.

Τὸ ἀρχαιότερο αὐτοκρατορικὸ ἔγγραφο γιὰ τὸν Ἄθω εἶναι τὸ σιγίλλιο τοῦ αὐτοκράτορα Βασιλείου Α΄ τοῦ Μακεδόνα (872) καὶ ἀκολουθεῖ ἓνα δευτερό του τὸ 883 γιὰ τὴν προστασία καὶ τὸ ἀνενόχλητο τῶν μοναχῶν. Ὁ πραγματικὸς ὄστίσο διοργανωτὴς τῶν μοναστικῶν κοινοβίων στὸν Ἄθω ὑπῆρξε ὁ ὄσιος Ἀθανάσιος ὁ ἐπικληθεὶς Ἀθωνίτης, ὁ ὁποῖος τὸ 961 ἄρχισε τὴν ἀνίδρυση τῆς Μονῆς τῆς Λαύρας καὶ συστηματοποίησε τὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου τῶν ἀναχωρητῶν. Τὸ ὄνομα Ἁγίον Ὄρος ἐμφανίζεται τὸ 1046. Τὴν ἴδρυση τῆς μεγάλης Λαύρας ἀκολούθησε ἡ ἴδρυση καὶ ἄλλων μονῶν ἀπὸ μοναχοὺς διαφόρων ἐθνικοτήτων τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Σήμερα τὰ μοναστήρια εἶναι 20 τὸν ἀριθμὸ μὲ τὰ ἐξαρτήματά τους, δηλαδή τὶς σκῆπτες, τὰ κελλία, τὶς καλύβες, τὰ ἤσυχαστήρια καὶ τὰ καθίσματα.

Τὰ μοναστήρια ἀπαλλάχτηκαν ἀπὸ φόρους καὶ ἀπολάμβαναν προνομίων ἀπὸ τοὺς ἐκάστοτε αὐτοκράτορες. Τὸ ἴδιο σύστημα ἀκολούθησαν καὶ οἱ σουλτάνοι.

Σήμερα τὸ Ἁγίον Ὄρος ἀποτελεῖ αὐτοδιοίκητο τμήμα τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἐνῶ τὴν πνευματικὴ ἐποπτεία ἀσκεῖ ὁ ἐκάστοτε Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, ὁ ὁποῖος ἐπικυρώνει καὶ τὸν καταστατικὸ του χάρτη. Τὸ νομικὸ αὐτὸ καθεστῶς τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἶναι οὐσιαστικὰ ἡ ἀποκρυστάλλωση τῆς ἐξέλιξης τῆς μοναστικῆς πολιτείας ἀπὸ τὸν 10ο αἰῶνα ποὺ ἐπικυρώθηκε μὲ πράξεις (χρυσόβουλλα καὶ σιγίλλια) τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ποὺ ἀναγνωρίστηκε στὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας ἀπὸ τοὺς σουλτάνους καὶ διασφαλίστηκε ἀπὸ τὸν 19ο αἰ. μὲ διεθνεῖς συνθήκες.

Τὸ Ἁγίον Ὄρος, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἀποτελεῖ ἓνα ζωντανὸ Μουσεῖο σὲ ἀρχιτεκτονήματα, ἔργα ζωγραφικῆς, ξυλόγλυπτα, μικροτεχνήματα καὶ χειρόγραφα. Μιὰ γεύση τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τέχνης τοῦ Ἁγίου Ὄρους θὰ πάρομε ἀπόψε μέσα ἀπὸ τὴν παρουσίαση τῆς πολυετοῦς ἐρευνητικῆς ἐνασχόλησης τοῦ συναδέλφου Παύλου Μυλωνᾶ. Ὁ ἀρχιτέκτων-ἀκαδημαϊκὸς κ. Μυλωνᾶς εἶναι ὁμότιμος καθηγητὴς τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν. Διακρίθηκε ὡς συνθέτης ἀρχιτέκτονας καὶ ὡς θεωρητικὸς ἐρευνητὴς καὶ πρόσφερε μεγάλες ὑπηρεσίες ὡς μέλος τοῦ Κεντρικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου καὶ ἰδρυτικὸ μέλος τοῦ ICOMOS. Ἐνα ἀπὸ τὰ μεγάλα

ἐρευνητικά θέματα πού ανέλαβε ἦταν ἡ καταμέτρηση καὶ ἀποτύπωση τῶν μνημείων τοῦ Ἁγίου Ὁρους, γιὰ τὰ ὁποῖα διατύπωσε νέες ρυθμολογικὲς θεωρίες. Τὸ τετράγλωσσο σύγγραμμά του ΑΤΛΑΣ ΤΟΥ ΑΘΩΝΟΣ πού παρουσιάζεται στὴν παροῦσα ἔκθεση εἶναι ὁ καρπὸς τῶν πολυετῶν του ἐρευνῶν. Γιὰ τὸ ἔργο του αὐτὸ τὸν εὐχαριστοῦμε καὶ τοῦ εὐχόμεθα νὰ συνεχίσει καὶ νὰ ὀλοκληρώσει μὲ ἐπιτυχία τὶς ἐρευνές του.

Δράττομαι τῆς εὐκαιρίας νὰ χαιρετήσω τὴν παρουσία ἀνάμεσά μας τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας μας καὶ Προέδρου τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου καθηγητῆ κ. Kyrieleis, κλασσικοῦ ἀρχαιολόγου διεθνοῦς φήμης. Ἡ παρουσία του μᾶς περιποιεῖ τιμὴ καὶ ὅπως θὰ ἀντιληφθεῖτε σ' αὐτὸν ὀφείλεται ἡ ἔκδοση τοῦ Ἁτλαντος τοῦ Ἁθω ἀπὸ τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο. Καλῶς ἤλθατε κ. συνάδελφε.

* * *

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ,
ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
κ. HELMUT KYRIELEIS

Ἐξοχώτατε κύριε Πρόεδρε τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας,

Εἶναι γιὰ μένα μεγάλη χαρὰ καὶ τιμὴ νὰ λάβω μέρος στὴν παρουσίαση τοῦ τρίτου, τετράγλωσσου ἔργου τοῦ ἐξαιρετικοῦ φίλου, καθηγητῆ Παύλου Μυλωνᾶ πού φέρει τὸν τίτλο ΑΤΛΑΣ ΤΟΥ ΑΘΩΝΟΣ.

Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀνεπανάληπτη ἔκδοση, μὲ μεγάλη ἐπιστημονικὴ ἀξία, ἓνα βιβλίο πού κατὰ τὴ γνώμη μου θὰ σφραγίσει στὸ μέλλον τὴν εἰκόνα τοῦ μνημειακοῦ συνόλου τοῦ Ἁθωνος. Τὸ σύγγραμμα αὐτὸ ἀποτελεῖ μοναδικὸ ἔργο ζωῆς τοῦ καθηγητῆ καὶ εἶναι ἀποτέλεσμα ἔντονης ἐργασίας 47 ἐτῶν, δουλεμένο μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ποιότητα πού χαρακτηρίζει τὰ ἔργα τοῦ Π. Μυλωνᾶ. Γιὰ νὰ τὸ κατορθώσει, θὰ πρέπει νομίζω νὰ ἦταν ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὸν ἴδιο ἱερό ζῆλο πού διακατεῖχε ἐπὶ αἰῶνες τοὺς μοναχοὺς αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ τοπίου, σὰν ἄξιος διάδοχος τοῦ Παύλου μοναχοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Μυλωνᾶ πού ἀναφέρεται σὲ χειρόγραφα τοῦ 11ου αἰ. στὶς Μονές Ἐσφιγμένου καὶ Μεγίστης Λαύρας*.

* Γιὰ τὸ ἀξιοπερίεργο τῆς συμπτώσεως, ἀναφέρεται ὅτι σὲ δύο ἔγγραφα, τοῦ 1034 καὶ τοῦ 1035, ὑπογράφεται μετὰξὺ ἄλλων, ἓνας Παῦλος μοναχός, Μονῆς τοῦ Μυλωνᾶ (ACTES, *Esphigménou*, ἀρ. 1, στ. 36, καὶ ACTES, *Lavra*, I, ἀρ. 29, στ. 25).

“Όταν για πρώτη φορά επισκέφθηκα την κατοικία του Παύλου Μυλωνά, για να γνωρίσω τὰ ἀμέτρητα ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια καὶ φωτογραφίες τοῦ ἀρχείου του, αὐθόρμητα μοῦ γεννήθηκε ἡ ἐπιθυμία νὰ συμβάλω στὸ ἔργο δημοσίευσης, ἐντυπωσιασμένος ἀπὸ τὸν ὄγκο καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν ποιότητα τοῦ ὕλικου. Ἡ ἄμεση αὐτὴ σκέψη πραγματοποιήθηκε καὶ ἀπέτελεσε τὸν σταθμὸ ἀφετηρίας, ὥστε τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο νὰ ἀναλάβει τελικὰ τὴν ἔκδοση τῶν τριῶν τόμων. Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀποδείχθηκε ἐπίπονη διαδικασία, χρονοβόρα, πολυδάπανη καὶ ἀγώνας στὸν ὁποῖο συμμετεῖχαν, ὄχι μόνον ὁ συγγραφέας μετὰ τοὺς ἄμεσους συνεργάτες του, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἄξιοι ἐπιστήμονες ποὺ ἔδωσαν τὴν ψυχὴ τους γιὰ νὰ μετουσιωθεῖ τὸ ὄραμα τοῦ καθηγητῆ καὶ νὰ πάρει τὴν τελικὴ του μορφή. Σ’ αὐτὸ τὸ σημεῖο θὰ ἤθελα νὰ ἀναφέρω ἀπὸ πλευρᾶς Ἰνστιτούτου, εἰδικὰ τὸν Gerhard Jöhrens, μετὰ τὴν ιδιότητα τοῦ συντάκτη, καθὼς καὶ τὸν Hermann Kienast, στὸ ρόλο τοῦ συντονιστῆ ὅλου τοῦ ἔργου καὶ νὰ τοὺς ἐκφράσω τὶς εὐχαριστίες μου.

Ξεφυλλίζοντας τὸ σύγγραμμα ποὺ ἐκδίδεται ἐντὸς τῶν ἡμερῶν, ἐνοιώσα τὴ χαρὰ καὶ τὴ συγκίνηση κάθε ταξιδιώτη ὅταν ἐξερευνᾷ νέους τόπους μετὰ τὴ βοήθεια τῶν ἀριστῶν φωτογραφιῶν, τῶν ἀρχιτεκτονικῶν σχεδίων ποὺ εἶναι ἔργα τέχνης καὶ ἰδιαίτερα τῶν γνώσεων ἐνὸς εἰδήμονα. Μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες του συναντοῦμε ἕνα κόσμο ποὺ κινδυνεύει νὰ χάσει τὴν ἀρχικὴ του ταυτότητα καὶ ποὺ μόνον χάρις στὴν πένα καὶ στὸ φακὸ τοῦ Παύλου Μυλωνά καὶ τῶν συνεργατῶν του, θὰ περάσει στὴν αἰωνιότητα.

Τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο ἔχει τὴν εὐθύνη καὶ τὴν ἐπιμέλεια τῆς ἔκδοσης τοῦ μνημειώδους αὐτοῦ ἔργου. Ἐξ ἄλλου αὐτὸ τὸ ἔργο ἀποδεικνύει ὅτι τὸ Ἰνστιτούτο μας δὲν περιορίζει τὸ ἐνδιαφέρον του ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον στὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ γενικότερα σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν εὐρύτερο ἱστορικὸ πολιτισμὸ. Αἰσθανόμαστε ἰδιαίτερα ὑπερήφανοι ποὺ συμμετείχαμε στὴν προσπάθεια αὐτὴ, ἡ ὁποία ἀπῆλθε ἐξαιρετικὰ πολὺ χρόνον, διαρκῆ ἀφοσίωση καὶ ἀσφαλῶς καὶ σοβαρὴ χρηματικὴ δαπάνη, προκειμένου νὰ ἀπολαύσουμε ὅλοι ἐμεῖς, μετὰ ὅσο τὸ δυνατὸν μεγαλύτερη πιστότητα τὸ ὄραμα τοῦ συγγραφέα. Τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα δικαιώνει τὶς προσδοκίαις ὅλων, κυρίως δὲ τὴν ἀγωνία αὐτοῦ τοῦ ἐξέχοντα ἐπιστήμονα.

Προσκαλοῦμε ὅλους ἐσᾶς νὰ ζήσετε αὐτὸ τὸ μοναδικὸ ταξίδι στὸ παρελθὸν ποὺ συγχρόνως ἀποτελεῖ τὰ θεμέλια τοῦ σήμερα. Εὐχαριστοῦμε τὸν συγγραφέα ποὺ μᾶς ἔκανε κοινωνοὺς τοῦ ὁράματός του καὶ ποὺ μᾶς χάρισε αὐτὴ τὴ μοναδικὴ καὶ ἐξαιρετικὴς ἀκτινοβολίας ἐμπειρία.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ κ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟ

Ἐξοχώτατε Κύριε Πρόεδρε τῆς Δημοκρατίας,

Κατὰ τὶς πρὸ τεσσαρακονταετίας πρῶτες ἐπισκέψεις μου στὸ Ἅγιον Ὄρος συναντοῦσα συχνὰ ομάδες νέων ἀρχιτεκτόνων καὶ σχεδιαστῶν, ποὺ ἔκαναν διάφορες ἀποτυπώσεις γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν Παύλου Μυλωνᾶ. Τὸν κ. Μυλωνᾶ τὸν εἶχα μόνο ἀκουστά. Τὸν πρωτοαντίκρισα, λιπόσαρκο καὶ εὐθυτενῆ, λίγα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1963, ὅταν ἔδωσε στὴν κατάμεστη αἴθουσα τοῦ Παρνασσοῦ μία θαυμάσια διάλεξη γιὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος, μὲ γλαφυρῶτατο κείμενο καὶ ἀριστουργηματικὲς ἐγχρωμες διαφάνειες, ὀργανωμένη ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Περιηγητικὴ Λέσχη, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς χιλιετηρίδος τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Παῦλος Μυλωνᾶς δὲν ἔπαψε νὰ ἐπισκέπτεται τὸ Ἅγιον Ὄρος, νὰ μελετᾷ τὰ μνημεῖα του, νὰ τὰ φωτογραφίζει, καὶ νὰ ἐλέγχει τὶς ἀποτυπώσεις μεμονωμένων κτηρίων, ἀρχιτεκτονικῶν συνόλων καὶ τοιχογραφιῶν, ποὺ ἐξεπονοῦντο σύμφωνα μὲ τὶς ὁδηγίες του. Ἐπρόκειτο γιὰ τὴν πληρέστερη προσπάθεια ἀποτυπώσεως σὲ λεπτομερειακὰ σχέδια καὶ φωτογραφίες τοῦ μνημειακοῦ πλοῦτου τῆς μοναστικῆς πολιτείας τοῦ Ἁθωνος, ποὺ εἶχε ἀναληφθεῖ ποτέ¹. Μὲ βᾶση τὸ ὕλικὸ αὐτό, ὁ κ. Μυλωνᾶς δημοσίευσε σημαντικὲς μελέτες γιὰ ἐπὶ μέρους μνημεῖα, ὅπως ὁ σεβασμιὸς ναὸς τοῦ Πρωτάτου², τὸ καθολικὸν τῆς Μεγίστης Λαύρας³ καὶ ἡ τράπεζα τῆς ἴδιας μονῆς⁴, ἢ τὰ καθολικὰ τῶν Μονῶν Χελανδαρίου καὶ Κουτλουμουσιού⁵,

1. Βλ. ἐπισκόπηση τῆς μέχρι τὸ 1976 ἔρευνας ἀπὸ τὸν P. Mylonas, *Research on Athos. Memorandum on Works accomplished and projected*, Actes du XVe Congrès International d'Études Byzantines, IIB, Ἀθῆναι, 1981, σ. 529-544.

2. Π. Μυλωνᾶ, *Παρατηρήσεις στὸ ναὸ τοῦ Πρωτάτου*, Νέα Ἑστία, 89, τεῦχος 1047, 15 Φεβρουαρίου 1971, σ. 238-254. P. Mylonas, *Les étapes succesives de construction du Protaton au Mont Athos*, Cahiers Archéologiques, 28, 1979, σ. 143-160.

3. Τοῦ ἰδίου, *Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ καθολικοῦ τῆς Μεγίστης Λαύρας. Ἀναθεώρηση ὀρισμένων θεωριῶν γιὰ τὴν προέλευση τοῦ τύπου*, Ἀρχαιολογία, τεῦχος 1, Νοέμβριος 1981, σ. 52-62. Τοῦ ἰδίου, *Le plan initial du catholicon de la Grande-Lavra au Mont Athos et la genèse du type du catholicon athonite*, Cahiers Archéologiques, 32, 1984, σ. 89-112.

4. Τοῦ ἰδίου, *La trapéza de la Grande Lavra au Mont Athos*, Cahiers Archéologiques, 35, 1987, σ. 143-157.

5. Τοῦ ἰδίου, *Παρατηρήσεις στὸ καθολικὸ Χελανδαρίου. Ἡ διαμόρφωση ναοῦ Ἀθωνικοῦ τύπου μὲ χοροὺς καὶ λιτὴ στὸ Ἅγιον Ὄρος*, Ἀρχαιολογία, τεῦχος 14, Φεβρ. 1985, σ. 64-84. P. Mylonas, *Remarques architecturales sur le catholicon de Chilandar. La formation graduelle*

καὶ διετύπωσε ἐγγράφως τεκμηριωμένες προτάσεις γιὰ τὴν καλῶς νοουμένη ἀνάπτυξη τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τὴν προστασία καὶ ἀνάδειξη τῶν κτηρίων, τῶν καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν ποὺ περικλείουν, καὶ τοῦ ἀπαράμιλλου ἁγιορειτικοῦ τοπίου, προτάσεις ποὺ δὲν ἔχουν δυστυχῶς ἐφαρμοσθεῖ⁶. Ὅλοι ὅμως περιμέναμε ἓνα συνολικὸ ἔργο γιὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος, βάσει τοῦ ὕλικοῦ ποὺ μὲ τόσο κόπο καὶ τόσα ἔξοδα εἶχε συγκεντρωθεῖ. Παρὰ τὶς προσπάθειές του, ὁ Μυλωνᾶς δὲν εὗρισκε ἐκδότη ἢ ἴδρυμα πρόθυμο ν' ἀποδυθεῖ σὲ τέτοιας κλίμακος περιπέτεια.

Εὐτυχῶς τὸ ἐκδοτικὸ αὐτὸ ἐγχείρημα δέχθηκε τελικῶς ν' ἀναλάβει τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο τοῦ Βερολίνου, ποὺ περιέλαβε τὸ ἔργο τοῦ Παύλου Μυλωνᾶ στὴν περιήγησι σειρᾶ τῶν εἰκονογραφημένων τοπογραφικῶν λεξικῶν (Bildlexika), στὴν ὁποία ἔχουν ἤδη ἐκδοθεῖ τέσσερις ἐπιβλητικοὶ τόμοι, ἀφιερωμένοι στὴν τοπογραφία τῆς Ρώμης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀττικῆς —οἱ δύο τελευταῖοι ἔργα τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Τραυλοῦ.

Τὸ ἔργο ποὺ παρουσιάζεται σήμερα, ὁ Ἄτλας τῶν εἴκοσι μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὁ ὁποῖος διαιρεῖται σὲ τρία τεύχη, εἶναι μέρος μόνο τοῦ ὅλου ἐγχειρήματος. Θὰ συμπληρωθεῖ μὲ τὸ εἰκονογραφημένο λεξικὸ τῶν μονῶν αὐτῶν, καὶ θὰ ἀκολουθήσουν ὁ Ἄτλας καὶ τὸ Εἰκονογραφημένο Λεξικὸ τῶν δώδεκα σκητῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐξαρτηματικῶν μοναστικῶν ἰδρυμάτων. Ἐνῶ τὰ ἄλλα βιβλία τῆς σειρᾶς εἶχαν ἐκδοθεῖ μόνο στὰ Γερμανικὰ ἢ στὰ Γερμανικὰ καὶ στὰ Ἀγγλικά, ἐκρίθη σκόπιμο τὸ Λεξικὸ τοῦ Ἁγίου Ὄρους νὰ ἐκδοθεῖ σὲ τέσσερις γλώσσες: Τὴν Γερμανικὴν, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ ἐκδοσὴ τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν, στὴν ὁποία γράφτηκε τὸ κείμενο καὶ ποὺ ἦταν πάντα ἡ γλῶσσα τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τὴν Ρωσικὴν, γλῶσσα ποὺ καταλαβαίνει ἡ πλειοψηφία τῶν ὀρθοδόξων, καὶ τὴν Ἀγγλικὴν, μιὰ καὶ καλῶς ἢ κακῶς εἶναι ἡ περισσότερο διαδεδομένη διεθνῆς γλῶσσα.

Τὸ πρῶτο τεῦχος τοῦ Ἄτλαντος ἐπιγράφεται *Τοπογραφία καὶ Ἱστορικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ. Ἐπεξηγηματικὸ κείμενο εἰς τὸν Ἄτλαντα*. Μετὰ τὸ Προόμιον τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων (Sorbonne) κ. Jacques Lefort, διευθυντοῦ τῆς παρισινῆς σειρᾶς *Archives de l'Athos*, στὴν ὁποία ἐκδίδονται τὰ μεσαι-

du catholicon à absides latérales ou choeurs et à liti, au Mont Athos, Hilendarski Zbornik, 6, 1986, σ. 7-38. Τοῦ ἰδίου, *Le Catholicon de Kutlumus (Athos). La dernière étape de la formation du catholicon athonite: l'apparition des typicaria*, Cahiers Archéologiques, 42, 1994, σ. 75-86.

6. Π. Μυλωνᾶς, *Προστασία τοῦ συνόλου «Ἅγιον Ὄρος»*. Παράδειγμα προστασίας ἐνὸς συνόλου. Ἑλληνικὴ Ἑταιρεία. Προστασία μνημείων καὶ παραδοσιακῶν οἰκισμῶν. Τριήμερη συνάντηση 5, 6, 7 Φεβρουαρίου 1975, Ἀθήνα, 1975, σ. 183-193.

ωνικά έγγραφα τῶν ἀθωνικῶν ἀρχείων (σ. 7-8), ἀκολουθοῦν Πρόλογος (σ. 19-20), εὐχαριστίες πρὸς τοὺς πολλοὺς συνεργάτες καὶ συντελεστὲς τῆς ἐκδόσεως (σ. 23-25), πλούσια βιβλιογραφία (σ. 31-42), εἰσαγωγή (σ. 45-94), ὑπομνήματα στοὺς τοπογραφικοὺς πίνακες (σ. 97-183) καὶ εὐρετήρια τοπωνυμίων καὶ ὀνομάτων (σ. 187-195).

Στὴν Εἰσαγωγή ἐξετάζονται πρῶτα τὰ γεωγραφικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Χερσονήσου τοῦ Ἁθῶνος καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ οἰκιστικὴ τῆς διάρθρωση. Ἐκτίθεται κατόπιν τὸ ἱστορικὸ τῆς καταγραφῆς τῶν κτηρίων, τῆς ἀποτυπώσεώς των καὶ τῆς τοπογραφίσεως τοῦ περιβάλλοντος χώρου καὶ ἐξηγεῖται ὁ τρόπος συγκροτήσεως τῶν πινάκων τοῦ Ἁτλαντος, τῶν Ὑπομνημάτων στὶς εἰκόνες τοῦ δευτέρου τεύχους καὶ στοὺς πίνακες τοῦ τρίτου, καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ χάρτη σὲ κλίμακα 1:40.000 ποὺ κλείνει τὸν πρῶτο τόμο. Ἀκολουθεῖ κατάλογος τῶν τοπωνυμίων τοῦ χάρτη μὲ τίς συντεταγμένες τους. Στὶς σημειώσεις τῆς Εἰσαγωγῆς περιλαμβάνονται ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα γιὰ τὴν χαρτογράφηση τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ γιὰ τὴν ἀποστολὴ Σεβαστιάνωφ ποὺ ἐργάσθηκε στὸν Ἁθῶ τὸ 1859-60. Ὁ Πέτρος Ἰβάνοβιτς Σεβαστιάνωφ, Ρῶσος ἀνώτερος κρατικὸς λειτουργός, παρέμεινε στὸ Ἁγιον Ὄρος ἐπὶ 16 μῆνες ἐπὶ κεφαλῆς ὀκταμελοῦς ἀποστολῆς ἀρχιτεκτόνων, ζωγράφων καὶ φωτογράφων, ἡ ὁποία ἀποτύπωσε τὴν ἀθωνικὴ χερσόνησο σὲ ἑννέα φύλλα καὶ σχεδίασε καὶ φωτογράφησε μονές, ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τοιχογραφίες καὶ εἰκόνες. Οἱ ἀποτυπώσεις τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς θεωρεῖται ὅτι ἔχουν ἀπολεσθεῖ, ἀλλὰ οἱ εἰκόνες καὶ τμήματα τοιχογραφιῶν ποὺ συναπεκόμισε, φυλάσσονται στὸ Μουσεῖο τοῦ Ἐρμιτάζ καὶ ἔχουν δημοσιευθεῖ ἐπανεπιλημμένως. Δὲν πρόκειται μόνο γιὰ μεταβυζαντινὲς εἰκόνες⁷ ἀπὸ τίς 38 εἰκόνες τῆς Συλλογῆς Σεβαστιάνωφ ποὺ περιγράφονται στὸν κατάλογο τῆς ἐκθέσεως Afonskie Drevnosti, ποὺ ἔγινε στὸ Ἐρμιτάζ τὸ 1992, οἱ μισὲς σχεδὸν εἶναι βυζαντινές, μεταξὺ ἄλλων οἱ ἀρχαιότερες βυζαντινὲς εἰκόνες τοῦ Ἐρμιτάζ καὶ ὁ περίφημος Παντοκράτωρ τῆς ὁμώνυμης ἀθωνικῆς μονῆς, ποὺ χρονολογεῖται περὶ τὸ 1363⁸.

Στὰ Ὑπομνήματα τῶν τοπογραφικῶν πινάκων διασαφηνίζονται θέματα γεωγραφίας, τοπογραφίας, πολεοδομίας καὶ ἀρχιτεκτονικῆς γιὰ τίς ἐπὶ μέρους μονές,

7. Τοῦ ἰδίου, *Εἰκονογραφημένο λεξικὸ τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἁθῶνος*, Ἁτλας τῶν εἴκοσι κυριόρων μονῶν, 1, *Τοπογραφία καὶ ἱστορικὴ ἀρχιτεκτονικὴ*. Ἐπεξηγηματικὸ κείμενο εἰς τὸν Ἁτλαντα, Wasmuth, 2000, σ. 94, σημ. 53.

8. *Gosudarstvennij Ermitaż. Afonskie Drevnosti*, Πετρούπολη, 1992, σ. 48-55, ἀριθ. 1-10, 14-16, 18, 23, 25-28, 32-40, 42-43, 46-48, 55-56, 60, 65. Οἱ ἀθωνικὲς τοιχογραφίες ὑπ' ἀριθ. 70-76 τοῦ ἰδίου καταλόγου προέρχονται ἐπίσης ἀπὸ τὴν Συλλογὴ Σεβαστιάνωφ.

χωρίς να αναγράφονται γνωστά από άλλες δημοσιεύσεις ιστορικά στοιχεία, που θα περιληφθοῦν ἐν συντομίᾳ στὸ δεύτερο μέρος, τὸ εἰκονογραφημένο λεξικό. Στὴν ἀρχὴ κάθε λήμματος παρέχονται στοιχεῖα ὅπως τὸ γεωγραφικὸ μῆκος καὶ πλάτος κάθε μονῆς, τὸ ὑψόμετρό της —μεγαλύτερο ὑψόμετρο ἔχουν οἱ Μονὲς Κουτλουμουσίου (320 μ.) καὶ Φιλοθέου (315 μ.)—, ἡ ἐπιφάνεια κάθε μονῆς μέσα στὸν τειχισμένο περίβολό της —15.900 τ.μ. στὴν περίπτωση τοῦ Βατοπεδίου, καὶ μόνο 1.400 τ.μ. στὴν Μονὴ Σταυρονικήτα, τὴν μικρότερη ἀπ' ὅλες—, ἡ δομημένη ἐπιφάνεια, καὶ ἡ ἔκταση τῆς περιοχῆς κυριαρχίας τῆς μονῆς, ποὺ κυμαίνεται ἀπὸ τὰ 1.700 στρέμματα τῆς Μονῆς Σταυρονικήτα μέχρι τὰ 59.700 τῆς Μεγίστης Λαύρας. Περιγράφονται ἐν συνεχείᾳ ἡ περιοχὴ τῆς Μονῆς καὶ τὰ ὄριά της, μνημονεύονται οἱ ἀλλαγές ποὺ ἔχει ὑποστεί τὸ κτηριακὸ συγκρότημα μετὰ τὴν πάροδο τῶν αἰώνων, καὶ γίνεται ἀναφορὰ στὸν ἀρσανᾶ — τὸν νεώσοικο ἀλλὰ καὶ ἐπίγειο — τῆς μονῆς καὶ στὶς σκῆτες, τὰ ἀθροίσματα («κελλίων») καὶ τὰ μοναχικὰ («κελλία») ποὺ ἐνδεχομένως ἐξαρτῶνται ἀπὸ αὐτὴν, στὴν ὑδρευση κάθε μονῆς καὶ στοὺς δρόμους —λιθόστρωτους παλιὰ καὶ δυστυχῶς τὰ τελευταῖα χρόνια ἀμαξιτοὺς χωματόδρομους—, ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ αὐτὴν. Σχετικὰ μετὰ τὴν κορυφὴ τοῦ Ἴθωνος, ποὺ ὅταν τὴν εἶχα πρωτοανέβει τὸ 1956 ἤξερα ὅτι ἔχει ὕψος 1933 μ., ἐνῶ σὲ νεώτερος χάρτες ἀναγράφεται τὸ ὕψος 2033 μ., πληροφοροῦμεθα ὅτι πρόσφατες μετρήσεις τῆς Γεωγραφικῆς Ὑπηρεσίας Στρατοῦ ἔδειξαν ὅτι τὸ ὑψόμετρο εἶναι 2026 μ.⁹ Τὰ Ὑπομνήματα εἰκονογραφοῦνται μετὰ παλαιὰς ἀπεικονίσεις τῶν μονῶν καὶ μετὰ ἀποτυπώσεις, ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ συγγραφέως, τῶν ὕψων ἢ τῶν τομῶν διαφόρων κτηρίων καὶ τῶν τοιχογραφιῶν ποὺ ἀπλώνονται στὶς ἐπιφάνειες τῶν ναῶν καὶ τῶν τραπεζῶν.

Τὸ δεύτερο τεῦχος τοῦ Ἴθωνος —*Φωτογραφικὴ τεκμηρίωση τοῦ τοπίου καὶ τῶν μονῶν*— ἀρχίζει μετὰ μιὰ ἐπισκόπηση τῶν κειμένων ποὺ ἔγραψαν παλαιότεροι ἐπισκέπτες τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Διαπιστώνεται ὅτι οἱ ἀναφορὲς τῶν πρώτων προσκυνητῶν καὶ περιηγητῶν, ὅπως ὁ Ρῶσος Ζωσιμᾶς καὶ ὁ Φλωρεντινὸς Χριστόφορος Buondelmonti τὸν 15ο αἰ. καὶ ὁ Γάλλος γιαντὸς Pierre Belon du Mans στὰ μέσα τοῦ 16ου, εἶναι πολὺ σύντομες καὶ πληροφοριακοῦ χαρακτῆρος. Ἀρχαιότερο προσκυνητᾶριο εἶναι τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ, ποὺ ἐξεδόθη τὸ 1701 καὶ περιέχει πλῆθος εἰδήσεων γιὰ τὰ μοναστήρια¹⁰. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰ. ἐμφανίζονται ἀξιόπιστα ἐκτενῆ ὁδοιπορικά, μετὰ τῶν ὁποίων πρωτεύουσα θέση κατέχουν οἱ *Περιηγήσεις* τοῦ μοναχοῦ *Γρηγορίου Μπάρσκυ* ἀπὸ τὸ Κίεβο, πλουτισμένες μετὰ χαριτωμένα ἀκρι-

9. Π. Μυλωνᾶ, *Εἰκονογραφημένο λεξικό*, ἔ.ἀ. (σημ. 7), σ. 102 σημ. 24.

10. Τελευταία ἐκδοση: Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, *Προσκυνητᾶριον τοῦ Ἁγίου Ὄρους τοῦ Ἴθωνος*, Ἐκδόσεις Πανσέληνος, Ἁγιον Ὄρος, 1984.

βολόγα σχέδια¹¹. Ὅσον ἀφορᾷ στὶς ἀπεικονίσεις τῶν μονῶν, λίγα σχετικῶς ζωγραφικὰ ἔργα εἶναι γνωστά. Ὁ κ. Μυλωνᾶς ξεχωρίζει μεταξὺ τῶν ξένων ζωγράφων ποὺ δούλεψαν στὸ Ὅρος τὸν Edward Lear καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τὸν Σπύρο Παπαλουκά. Πολὺ μεγάλος εἶναι ἀντιθέτως ὁ ἀριθμὸς τῶν γνωστῶν χαρακτηριστικῶν, χαλκογραφικῶν στῆν ἀρχὴ καὶ λιθογραφικῶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ., πρὸς χρῆσιν τῶν προσκυνητῶν, ποὺ ἀπεικονίζουν κατὰ κανόνα μία μονὴ ἢ μία θαυματουργὴ εἰκόνα. Στὸν 20ὸ αἰῶνα πολλοὶ Ἑλληνες χαρακτὲς ἐπισκέφθηκαν τὸ Ὅρος καὶ φιλοτέχνησαν ξυλογραφίες μὲ τοπία, ἀπόψεις μονῶν καὶ στιγμιότυπα ἀπὸ τὴν μοναστικὴ ζωή.

Κατὰ τὸν κ. Μυλωνᾶ, ὁ ὁποῖος, στῆν Εἰσαγωγή, μᾶς δίνει μιὰ συνοπτικὴ Ἱστορία τῆς Φωτογραφικῆς στὸ Ἅγιον Ὅρος, «οἱ πρῶτες βεβαιωμένες ἐξωτερικὲς φωτογραφικὲς λήψεις τῶν μονῶν τοῦ Ἁθῶνος πραγματοποιήθηκαν τὸ 1854». Ἰδιαιτέρη σημασία ἔχουν οἱ φωτογραφίες τῆς ἀποστολῆς Σεβαστιάνωφ, τοῦ 1859-60, αὐτὲς ποὺ φιλοτέχνησε περὶ τὸ 1870 ἓνας ἄγνωστος Ρῶσος φωτογράφος, καὶ οἱ λήψεις τοῦ Ἀγγλοῦ Riley, τοῦ 1883. Οἱ δύο τελευταῖες συλλογὲς ἔχουν κατὰ μέγα μέρος ἐκδοθεῖ στῆν σειρὰ Ἁγιορειτικὴ Φωτοθήκη¹². Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ. μέχρι σήμερα σχηματίσθηκαν σημαντικὲς συλλογὲς φωτογραφικῶν τῶν μνημείων τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τῶν θησαυρῶν του, ἀπὸ τὶς ὁποῖες θ' ἀναφέρω μόνο τὶς 500 περίπου φωτογραφίες τῆς Collection Chrétienne et Byzantine ποὺ συνεκρότησε στὸ Παρίσι ὁ μεγάλος Γάλλος βυζαντινολόγος Gabriel Millet. Ὁ κ. Μυλωνᾶς ἔχει δημιουργήσει τὶς τελευταῖες δεκαετίες ἓνα φωτογραφικὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀπὸ χιλιάδες ἀσπρόμαυρα ἀρνητικὰ καὶ ἔγχρωμες διαφάνειες τῶν ἀρχιτεκτονικῶν κυρίως μνημείων ἀλλὰ καὶ τῆς ζωγραφικῆς. Ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ λήψεις ἀπὸ ἀέρος, εἴτε κατακόρυφες, εἴτε ὑπὸ γωνίαν, ποὺ ἐλήφθησαν ἀπὸ ἐλικόπτερο κατὰ τὴν διάρκεια 35 πτήσεων μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1965 καὶ 1989. Οἱ φωτογραφίες αὐτὲς εἶναι οἱ πιὸ ἐντυπωσιακὲς τοῦ Ἁτλαντος.

Οἱ ἀπεικονίσεις τοῦ δευτέρου τεύχους τοῦ Ἁτλαντος συνοδεύονται ἀπὸ ἐκτεταμένα ὑπομνήματα σὲ τέσσερις γλῶσσες. Παρέχονται πρῶτα γενικὲς ἀπόψεις χαρακτηριστικῶν τοπίων τοῦ ἁγιωνύμου Ὄρους, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἰδιαιτέρως ἐπιβλητικὲς

11. Ἑλληνικὴ ἔκδοση: *Τὰ θαυμαστά μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἁθῶ*, ἔτσι ὅπως τὰ εἶδε καὶ τὰ σχεδίασε... ὁ μοναχὸς Βασίλειος Γρηγόροβιτς Μπάρσκν..., παρουσίαση καὶ σχόλια Ἀντωνίου Αἰμιλίου Ταχιάου, Θεσσαλονίκη, 1999.

12. *Ἁγιορειτικὴ Φωτογραφία*, 3. *Μονὲς τοῦ Ἁγίου Ὄρους: Τὸ λεύκωμα Riley (1883)*. 4. *Μονὲς καὶ σκῆτες τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Φωτογραφικὴ καταγραφή τοῦ 1870. Ἁγιορειτικὴ Φωτοθήκη*, Θεσσαλονίκη, 1994, 1996. Γιὰ τὶς παλιότερες φωτογραφήσεις στὸ Ὅρος βλ. καὶ Π. Μυλωνᾶ: «Ἁθῶς, φωτογραφικὲς καὶ ἄλλες ἀπεικονίσεις μονῶν κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα καὶ ἡ ἐρμηνεία των», *Ἀρχαιολογία*, τεύχος 54, Μάρτιος 1995, σ. 6-19.

είναι οι φωτογραφίες τῆς κορυφῆς. Ἀκολουθοῦν ἀπόψεις τῶν μονῶν καὶ χαρακτηριστικὲς λεπτομέρειες. Κάθε μονὴ εἰκονογραφεῖται μὲ πολλὰς λήψεις ἀπὸ ἐλικόπτερο, ἀπὸ τις ὁποῖες μία κατακόρυφη. Οἱ κατακόρυφες αὐτὲς λήψεις προσφέρουν, κατ' οὐσίαν, «φωτογραφικὲς κατόψεις», ποὺ στὴν διεθνή ὄρολογία εἶναι γνωστὲς ὡς «*photoplan*». Παρέχονται ἐπὶ πλέον ἀπόψεις τῶν κυριωτέρων κτηρίων, τοῦ ἄρσανᾶ τῆς μονῆς, καὶ χαρακτηριστικὲς λεπτομέρειες ὅπως τέμπλα, θυρώματα, βημόθυρα καὶ ἐπιγραφές, ἀλλὰ καὶ ἐπιλεγμένα κειμήλια. Τὸ ἐποπτικὸ ὕλικὸ τοῦ Ἐτλαντος πλουτίζεται μὲ παλιὰς ἀπεικονίσεις—σχέδια, ὕδατογραφίες, ἐλαιογραφίες, πίνακες λαϊκῶν ζωγράφων, χαρακτηριστικά, ἀνάγλυφα, προπλάσματα, φωτογραφίες—, ποὺ δείχνουν τὴν κατάστασιν τῶν μονῶν σὲ παλαιότερες φάσεις τῆς οἰκοδομικῆς ἱστορίας τους. Εἶναι κρῖμα ποὺ πολλὰς ἀπὸ τις ἐξαιρετικὲς γενικὲς λήψεις τοῦ Ἀρχιεῖου Μυλωνᾶ ἐλήφθησαν ἀφοῦ ἄρχισε ἡ ἄκριτη καὶ ἀνεξέλεγκτη διάνοιξη ἀμαξίτων δρόμων καὶ ἡ ἐκτέλεσις χωματουργικῶν ἐργασιῶν, ποὺ ἔχουν ἀφήσει ἀνεξίτηλα τὰ σημάδια τους στὸ ἀνεπανάληπτο ἁγιορειτικὸ τοπίο.

Τὸ τρίτο τεῦχος τοῦ Ἐτλαντος εἶναι ἴσως τὸ σημαντικώτερο τμήμα τοῦ συγγράμματος, διότι παρουσιάζει γιὰ πρώτη φορά λεπτομερῆ τοπογραφικὰ διαγράμματα τῶν μονῶν. Χρησιμώτατος εἶναι ὁ προτασσόμενος σὲ δύο φύλλα λεπτομερέστατος χάρτης τοῦ Ἁγίου Ὄρους σὲ κλίμακα 1:40.000, τὸν ὁποῖο ἐπεξεργάσθηκε ὁ ἴδιος ὁ κ. Μυλωνᾶς. Σημειώνονται τὰ ὑψώματα, τὰ ρέματα, οἱ ὄρμοι, τὰ ἀκρωτήρια, οἱ ἄρσανάδες, οἱ κύριοι δρόμοι, τὰ τοπωνύμια στὰ σύνορα μεταξὺ τῶν μονῶν καὶ τὰ κυριώτερα «ἀθροίσματα κελλιῶν», καὶ, γιὰ πρώτη φορά, τὰ σύνορα μεταξὺ μονῶν. Γιὰ λόγους εὐκρινείας τὰ τοπωνύμια ἀναγράφονται στὸν χάρτη μόνο στὰ ἐλληνικά, ἐνῶ στοὺς καταλόγους τοπωνυμίων στίς ἄλλες γλώσσες, στὸ πρῶτο τεῦχος τοῦ Ἐτλαντος, ἀναγράφονται οἱ σχετικὲς συντεταγμένες, ὥστε νὰ μπορεῖ εὐκόλως νὰ τὰ βρεῖ καὶ ὁ ξενόγλωσσος ἀναγνώστης. Παρέχεται ἐν συνεχείᾳ γιὰ κάθε μία ἀπὸ τις εἰκοσιμονὲς μεγάλη λεπτομερῆς τοπογραφικὴ ὀριζοντιογραφία σὲ κλίμακα 1:500, ὅπου εἶναι σχεδιασμένα ὅλα τὰ κτήρια καὶ ἀναγράφονται οἱ χρονολογίαι τους, προῖον εἰδικῆς ἔρευνας¹³. Κάθε φύλλο περιέχει ἐπὶ πλέον λεπτομερέστερες κατόψεις καὶ τομὲς τῶν κυριωτέρων κτισμάτων, χάρτη τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῆς μονῆς σὲ μικρότερη κλίμακα, καὶ ἓνα παλιὸ χαρακτηριστικὸ, ποὺ ἀπεικονίζει τὴν μονή, ὅπως ἦταν τὸν 18ο αἰ. Εἰδικὰ γιὰ τὴν Μεγίστη Λαύρα ὑπάρχουν ἄλλα ἑξὶ φύλλα μὲ λεπτομέρειες ὕψων τοῦ οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος, καθὼς καὶ κατόψεις, ὕψεις καὶ τομὲς, καὶ λεπτομέρειες τοῦ διακόσμου τῆς τραπέζης καὶ τῶν κυριωτέρων παρεκκλησιῶν, καθὼς καὶ ἀνάπτυγ-

13. Βλ. Π. Μυλωνᾶς, ἔ.ἀ. (σημ. 7), τεῦχος πρῶτο, σελ. 52-53 (Χρονολογίαις Κτηρίων), καὶ σελ. 79, σημ. 49.

μα τῶν τοιχογραφιῶν τῆς τραπέζης. Γιὰ λόγους οἰκονομίας δὲν ἦταν δυστυχῶς δυνατὸν νὰ γίνῃ τὸ ἴδιο γιὰ ὅλες τὶς μονές, ἀν καὶ οἱ σχετικοὶ πίνακες ὑπάρχουν στὸ ἀρχεῖο τοῦ Συγγραφέα.

Αὐτὸ εἶναι ἐν ὀλίγοις τὸ σύγγραμμα ποῦ παρουσιάζεται σήμερα καὶ τοῦ ὁποίου δείγματα σχεδίων καὶ φωτογραφιῶν θὰ μπορέσουμε νὰ ἀπολαύσωμε σὲ λίγο στὴν διπλανὴ αἴθουσα. Ἴσως, ὡς κατακλεῖδα, θὰ ἀξίζε νὰ ἐκφραστεῖ καὶ ἓνας ἰδιαιτέρος ἐπαινος γιὰ τὴν ἐξαιρετὴ σχεδιαστικὴ ποιότητα τῶν πινάκων καὶ λοιπῶν ἀπεικονίσεων. Συγχαρητήρια καὶ εὐχαριστίες ὀφείλονται στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο, ποῦ περιέλαβε τὴν μνημειώδη αὐτὴ παρουσίαση τῆς Χερσονήσου τοῦ Ἄθωνος καὶ τῶν σεβασμιῶν μνημείων τῆς στὶς δημοσιεύσεις του, στὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Wasmuth ποῦ ἀνέλαβε τὴν ἐκδοση, καὶ στὸν Κύριο καὶ τὴν Κυρία Ἀδάμ καὶ τὸ προσωπικὸ τοῦ ἐργοστασίου τους γιὰ τὴν ἄρτια ἐκτύπωση τοῦ κειμένου, τῶν φωτογραφιῶν καὶ τῶν σχεδίων τοῦ συγγράμματος τοῦ Κυρίου Μυλωνᾶ. Εὐχὴ καὶ αἴτημα τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος εἶναι νὰ προχωρήσει ὁ συγγραφεὺς στὴν ὀλοκλήρωση τοῦ ἔργου του, μὲ τὴν δημοσίευση τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ Α' τόμου, δηλαδὴ τοῦ Εἰκονογραφημένου Λεξικοῦ τῶν εἴκοσι κυριάρχων μονῶν, καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἀφιερωμένου στὶς σκῆτες καὶ γενικώτερα στὰ ἐξαρτηματικὰ ἰδρύματα Β' τόμου. Τοῦ εὐχομαί νὰ τοῦ δίνει ὁ Θεὸς ὑγεία καὶ δύναμη, γιὰ νὰ συμπληρώσει τὸ ἔργο αὐτό, πραγματικὰ ἔργο ζωῆς, τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτο μέρος εἶχα τὴν τιμὴ νὰ σᾶς παρουσιάσω.

* * *

Προοίμιο τοῦ Διευθυντοῦ Σπουδῶν
τῆς École Pratique des Hautes Études, Sorbonne,
Διευθυντοῦ τῆς σειρᾶς Archives de l' Athos, τοῦ κ. JACQUES LEFORT

Χωρὶς νὰ διατρέχει κανεὶς τὸν κίνδυνον νὰ διαψευσθεῖ, θὰ μποροῦσε νὰ προβλέψει ὅτι ὁ μνημειώδης Ἄτλας τοῦ Ἄθωνος, ποῦ συντάξε ὁ Παῦλος Μ. Μυλωνᾶς, θὰ ἀφήσει ἐποχὴ. Γιὰ ὅλους ἐκείνους ποῦ, ἀνὰ τὸν κόσμον, ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ὑπερχιλιόχρονου Ἁγίου Ὄρους, τὸ σύγγραμμα αὐτὸ φέρει μιὰ ἀπεικονιστικὴ τεκμηρίωση, σχολιασμένη μὲ σοφία καὶ εὐστοχία, ἡ ὁποία γιὰ πολὺ καιρὸ θὰ εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν κατανόηση καὶ γιὰ τὴν μελέτη τοῦ ἀθωνικοῦ μοναχισμοῦ εἰς ὅλες του τὶς ἐκφάνσεις.

Ὁ Π. Μυλωνᾶς ἐφρόντισε νὰ συγκεντρώσει τὰ εἰκονογραφικὰ τεκμήρια ποῦ οἱ χαρτογράφοι καὶ οἱ περιηγητὲς τοῦ παρελθόντος ἄφησαν σχετικῶς μὲ τὸ Ἁγιον Ὄρος Ἄθω. Ἀλλὰ ἡ ἀξία τοῦ Ἄτλαντος ἔγκειται, ἀσφαλῶς, στὸ εὖρος καὶ στὴν ἀκρι-

βεια τῆς πρωτότυπης τεκμηριώσεως πού μᾶς προσφέρει. Μαντεύει κανείς τὸν μόχθο, τὴν ὑπομονή, τὸν χρόνο, ἀλλὰ καὶ τὸ πάθος πού χρειάστηκαν γιὰ νὰ συνταχθοῦν οἱ χάρτες, τὰ πολὺ πιστὰ σχέδια —δεδομένου ὅτι ἔχουν ἐλεγχθεῖ πολλάκις—, οἱ πολὺ ἐπαγωγικὲς ἀποτυπώσεις, ὅπως καὶ γιὰ τὴν ἐπιλογή τῶν ὠραίων φωτογραφικῶν ἀπεικονίσεων πού τὰ συνοδεύουν. Τὸ σύνολο ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ἐπιστημονικὴ περιγραφή πού διαθέτομε τοῦ Ἑλλάδος, τῶν τοπίων του καὶ τῶν μνημείων του. Χάρις σ' αὐτὴν τὴν ἐρευνητικὴ ἐργασία καὶ σ' αὐτὰ τὰ λεπτομερῆ σχέδια ἀποτυπώσεων, ὁ Π. Μυλωνᾶς κατόρθωσε νὰ διαλευκάνει τὰ προβλήματα τῆς μορφολογικῆς προελεύσεως καὶ νὰ διατυπώσει μιὰ θεωρία σχετικῶς μετὰ τὴν διαμόρφωση τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τύπων πού προσιδιάζουσι στὸ Ἅγιον Ὄρος.

Πρόκειται βεβαίως γιὰ μιὰ νέα πηγὴ καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὶς μέλλουσες ἐρευνες στὶς περιοχὰς τῆς τοπογραφίας, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης καὶ τῆς μοναστικῆς ζωῆς στὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἄλλὰ ὁ Ἄτλας τοῦ Π. Μυλωνᾶ εἶναι κάτι πολὺ περισσότερο: ἐὰν οἱ ἀπεικονίσεις μᾶς μιλοῦν ἀφ' ἑαυτῶν, τότε αὐτὸ τὸ θαυμασίως εἰκονογραφημένο σύγγραμμα μᾶς διηγεῖται, μετὰ δύναμη ἰσάξια ἐκείνης τῶν *Βίων τῶν ἁγίων* καὶ τῶν ἀρχιερατικῶν τεκμηρίων, τὴν ἴδια τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀπὸ τὸ ταπεινότερον ἢ τὸ πιὸ ἀπομονωμένο ἀσκηταριὸ ἕως τὰ μεγάλα αὐτοκρατορικὰ μοναστήρια.

Πρὶν ἀπὸ δέκα χρόνια, κατόπιν παρακλήσεως τοῦ Paul Lemerle καὶ τῆς δικῆς μου, ὁ Π. Μυλωνᾶς εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ προσφέρει, γιὰ τὸν πρῶτον τόμον τῶν *Actes d'Ivoire*, μιὰ ἀναλυτικὴ μελέτη τοῦ Καθολικοῦ τῆς μονῆς συνοδευομένη ἀπὸ μιὰ κάτοψη. Τότε ἀντελήφθητιν τί μπορεῖ ν' ἀνακαλύψει ἡ ἐνδελεχὴς μελέτη ἐνὸς μνημείου, ὅταν συνδυάζεται μετὰ μιὰ ἐξαιρετικὴ πληροφόρηση, ὅχι μόνον καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ τοῦ μνημείου, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκείνην τῆς κοινότητος πού ἀποφάσισε τὴν ἀνέγερσιν. Τώρα λοιπόν, ὁλόκληρος ὁ Ἑλλάς περιγράφεται μετὰ αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀναλύεται, καὶ μάλιστα μετὰ δεξιοτεχνίαν.

Ὁ Π. Μυλωνᾶς, ἀρχιτέκτων ταλαντοῦχος, χαίρει διεθνoῦς ἀναγνωρίσεως ὡς ἱστορικὸς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ εἶναι σήμερον ὁ κατ' ἐξοχὴν εἰδικὸς στὰ θέματα τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Κανεὶς δὲν θὰ μπορούσε καλύτερα ἀπ' αὐτὸν νὰ φέρει σὲ αἴσιον πέραν ἓνα ἐγχείρημα πού ἀπαιτοῦσε συγχρόνως πρακτικὴ γνωριμία μετὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὶς γνώσεις τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ὅλα ὅσα μπορεῖ νὰ προσφέρει μιὰ μακροχρόνια ἐξοικείωσις μετὰ τὸ Ἱερὸν Ὄρος.

Εἶναι εὐχάριστον καθήκον νὰ τοῦ ἐκφράσομε, ἐκ μέρους ὅλων, τὴν εὐγνωμοσύνην μας.

ΑΝΤΙΦΩΝΗΣΗ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΠΑΥΛΟΥ ΜΥΛΩΝΑ

Θὰ ἤθελα θερμὰ νὰ εὐχαριστήσω τὸν Ἐξοχώτατο Κύριο Κωστῆ Στεφανόπουλο, Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας, γιὰ τὴν πολὺ μεγάλη τιμὴ νὰ παρίσταται ἀπόψε στὴν παρουσίαση τοῦ ἔργου μου. Ἐπίσης εὐχαριστῶ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καὶ συγκεκριμένα τὸν πρόεδρο κ. Κονομῆ καὶ τὸν Γενικὸ Γραμματέα κ. Ματσανιώτη, πού φιλοφρόνως καὶ πλουσιοπάροχα φιλοξενοῦν τὴν ἐκδήλωση, ἀπόδειξη συναδελφικῆς ἀβρότητας καὶ ἐπιστημονικῆς ἀλληλεγγύης. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τοὺς τιμημένους συναδέλφους Ἀκαδημαϊκοὺς, τὸν Καθηγητὴ Κο Kyrielleis, Πρόεδρο τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου καὶ ἐκδότη τοῦ ἔργου μου, καὶ τὸν Καθηγητὴ Ἀκαδημαϊκὸ Κύριο Βοκοτόπουλο γιὰ τὴν τόσο ἐπαινετικὴ παρουσίαση τῆς ἐπιστημονικῆς μου προσπάθειας.

Στρέφοντας τὴν μνήμη μου στὴν διαδρομὴ τοῦ ὅλου ἐγχειρήματος, ἀναλογίζομαι ὅτι ὁ κατάλογος τῶν φίλων καὶ συνεργατῶν πού συνέβαλαν στὴν ἐργασία ἐρεύνης στὸ Ἅγιον Ὄρος, εἶναι μακρὺς, ὅσο πολὺχρονος — σχεδὸν μισὸς αἰώνας (ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1954)— καὶ ἐπίπυος ὑπῆρξε ὁ ἴδιος ὁ μόχθος. Μόχθος ὅμως μὲ ἐπιβράβευση τὴν γνωριμία καὶ τὴν ἐμβάθυνση σὲ ἕναν κόσμον πνευματικοῦ μεγαλείου.

Εὐχαριστίες ἀπευθύνονται κατὰ πρῶτο καὶ κύριο λόγο, στὴν Μοναστικὴ Πολιτεία, τόσο στὴν ἐπίσημη ἐκπροσώπησή της — Ἱερὰ Κοινότητα, Ἱερὰ Ἐπιστασία, Ἡγούμενοι καὶ Ἐπίτροποι Μονῶν— ὅσο καὶ στὴν καθημερινὴ παρουσία τοῦ κάθε Μοναχοῦ, πού ὅλοι τους μᾶς δέχθηκαν, μᾶς διεφώτισαν καὶ μᾶς δίδαξαν, μὲ τὸ σεμνὸ παράδειγμά τους, τί θὰ πεῖ ὀρθόδοξη θρησκευτικὴ πίστη, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τί θὰ πεῖ πατροπαράδοτη ἑλληνικὴ φιλοξενία. Εὐχαριστίες ὀφείλω ἐπίσης στὴν Διεύθυνση Ἐκκλησιῶν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ στοὺς ἐκάστοτε κ.κ. Πρέσβεις - Διευθυντές της, ὅπως καὶ στοὺς ἐκάστοτε πολιτικούς διοικητὲς τοῦ Ἁγίου Ὄρους, γιὰ τὴν συνεχῆ τους ὑποστήριξη. Στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία καὶ στοὺς ἐκάστοτε Ἐφόρους Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, γιὰ τὴν εὐγενικὴ βοήθεια. Στὸν κ. Σπύρο Μερκούρη, εἰδικὸ σύμβουλο τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, ὅπως ἐπίσης στὴν Πολεμικὴ Ἀεροπορία καὶ στὸν Σμήναρχο κ. Γεώργιο Θανόπουλο γιὰ τὴν παραχώρηση ἐλικωπτέρων. Στὸν Πρέσβυ τῆς Ἑλλάδος στὴ Μόσχα κ. Πέτρο Καλογεῖα γιὰ τὴν ἐξασφάλιση ἀπὸ τὴν Σοβιετικὴ Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν ὑποτροφίας μὲ σκοπὸ τὴν μελέτη τῶν καταλοίπων τῶν Ρώσων ἐρευνητῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους Βασιλείου Γρηγόροβιτς Βάρσκη καὶ Πέτρου Σεβαστιάνωφ.

Θερμὲς εὐχαριστίες ὀφείλονται στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο γιὰ τὴν ἀνάληψη τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἔργου, στὴν σειρά τῶν περίφημων *Bild Lexika*,

καί συγκεκριμένα στὸν Πρόεδρο Καθηγητὴ Dr. Helmut Kyrieleis καὶ στὸν σημερινὸ Διευθυντὴ Καθηγητὴ Dr. Klaus Fittschen. Ἐκφράζω ἰδιαιτέρως τὴν εὐγνωμοσύνη μου στὸν Dr. Hermann Kienast, Ὑποδιευθυντὴ τοῦ Ἰνστιτούτου στὴν Ἀθήνα, ὁ ὁποῖος, ὡς ἀρχιτέκτων, πρῶτος κατενόησε τὴν σημασία καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἐρευνητικῆς προσπάθειας καὶ εἰσηγήθηκε τὴν ἰδέα τῆς ἐντάξεως τοῦ ἔργου στὰ δημοσιεύματα τοῦ Ἰνστιτούτου. Ὡσαύτως εὐχαριστίες ἀπευθύνω στὸν ὑπεύθυνο ἐκδόσεων τοῦ Ἰνστιτούτου Dr. Gerhard Joehrens, στὴν Ἐκδοτικὴ Ἐταιρεία Wasmuth καὶ στὴν «Πέργαμος Ἐκδοτικὴ», τοῦ κ. Κώστα Ἀδάμ, γιὰ τὴν ὠραία ἐκδοση.

Στὴν Ἀνατολικὴ Αἴθουσα ἔπου φιλοξενεῖται ἡ ἀποφινὴ Ἐκθεση, παραθέτομε κατάλογο τῶν τότε σπουδαστῶν τοῦ Ε.Μ.Π., τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν, σήμερα διαπρεπῶν συναδέλφων, οἱ ὁποῖοι, ὡς ἔκτακτοι ἀμειβόμενοι ὑπάλληλοι τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ γραφείου μου, ἔλαβαν μέρος, ἄλλος λίγο, ἄλλος περισσότερο, στίς σπουδαιότατες ἀρχικὲς πρωτογενεῖς ἀποτυπώσεις ἀρκετῶν ἀπὸ τὰ παρουσιαζόμενα μνημεῖα.

Ἐντελῶς ἰδιαίτερες εὐχαριστίες ὀφείλω, ὅμως, στὸν στενὸ κύκλο τῶν ἀμεσῶν συνεργατῶν, οἱ ὁποῖοι μὲ βοήθησαν εἰς τὴν ἐπεξεργασία, συμπλήρωση καὶ προετοιμασία τοῦ παρόντος ἔργου. Συγκεκριμένως οἱ ἀρχιτέκτονες κ.κ. Ἀριστόδημος Μαντζουρανής, Πρόδρομος Σπανός, Νίκος Κριεζίας, Νίκος Χατζηθεοδώρου, Κωνσταντῖνος Γκάρτζος, Εὐάγγελος Λυρούδης καὶ οἱ κυρίες Λουκία Μεντζέλου-Μαρίνου καὶ ἡ λεπτοφυῆς καὶ ταλαντοῦχος —δυστυχῶς, ἀπούσα πλέον ἀπόψε— αἰμνηστη Νένα Χειμάρη-Μπεχράκη. Ἰδιαιτέρως ὅμως εὐχαριστῶ τὴν κυρία Ἀλεξάνδρα Ἀποστόλου Καραγεώργου, ἡ ὁποία ἀνέλαβε καὶ τὸν συντονισμό τῆς προσπάθειας, ὥστε νὰ ἀποδειχθεῖ στυλοβάτης τοῦ ἔργου. Τέλος, ἐπιθυμῶ νὰ ἀπευθύνω συγχαρητήρια καὶ εὐχαριστίες στὴν ὁμάδα ποῦ ἔστησε τὴν ἐκθεση, δηλαδὴ στὴν καθηγήτρια τοῦ ΕΜΠ κυρία Μάρω Καρδαμίτση-Ἀδάμη, στὴν ἀρχιτέκτονα-μουσειολόγο κυρία Ναταλία Μπούρα, στὴν ἐκπρόσωπο τοῦ γραφείου κυρία Καραγεώργου, στὸν ζωγράφο κύριο Δημήτρη Ζερβὸ καὶ στὸ προσωπικὸ τῆς Ἀκαδημίας ποῦ, ὅλοι τους, βοήθησαν μὲ τὰ χέρια καὶ μὲ τὴν ψυχὴ τους.

Ἄν θελήσουμε τώρα νὰ πλησιάσωμε, ἔστω καὶ ἀπροθιγῶς, τὴν καρδιά τοῦ Ἀγίου Ὁρους, θὰ πρέπει νὰ τονίσωμε δύο χαρακτηριστικὰ:

1. Τὸ πρῶτο χαρακτηριστικὸ τῆς Μοναστικῆς Πολιτείας εἶναι ἡ πνευματικὴ της ὑπόσταση καὶ ἡ πνευματικὴ της ζωὴ. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο, ὅμως, τὸ σ ὕ ν ο λ ο τ ὼ ν μ ν η μ ε ί ω ν τ η ς δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ὑ λ ι κ ὸ κ έ λ υ φ ο ς, ποῦ θὰ μποροῦσε, στὴν ἀνάγκη, νὰ τὸ στερηθεῖ ὁ καλόγερος, χωρὶς νὰ ζημειωθεῖ ἡ ὑφή τῆς ζωῆς του, ποῦ εἶναι κατ' ἐξοχὴν πνευματικὴ. Ἄς μὴν ξεχνοῦμε τὸν ὑπέροχο ἀσκητὴ, τὸν νηπτικὸ Ἅγιο Μάξιμο τὸν Καυσοκαλύβη, ποῦ, ὅπως λέει καὶ τὸ παρωνύμιό του, πυρ-

πολοῦσε κάθε τόσο τὴν καλύβη του γιὰ νὰ μὴν ὑποταχθεῖ στὸν ἐθισμό τῆς, ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον, ὀργανωμένης ἀσκητικῆς ζωῆς.

2. Τὸ δεύτερο χαρακτηριστικὸ τῆς Μοναστικῆς Πολιτείας συνίσταται στὸ γεγονός ὅτι ἀποτελοῦσε πάντοτε ἓνα συγκροτημένο κοινωνικὸ σύνολο, μὲ μακραιώωνη ψυχολογική, κοινωνική καὶ οἰκολογική ἰσορροπία καὶ αὐτάρκεια.

Ἐν τούτοις ἡ ζωντανὴ αὐτὴ κοινωνία σήμερα κινδυνεύει καὶ ἔχει κυρίως μὴ ἀνάγκη: νὰ τὴν προφυλάξωμε ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τοῦ ἔξω κόσμου, ποῦ τόσο ἔχει ἀλλάξει, τὰ τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια, ὥστε νὰ ἐξασκεῖ ἀφόρητη πίεση γιὰ ἀλλαγὴ, γιὰ ἀλλοίωση, ἀκόμη καὶ γιὰ ἐκκένωση. Σ' αὐτὴν τὴν ἐσώστροφη συγκρότηση τῆς Μοναστικῆς Πολιτείας, ἐρχόμαστε Ἐμεῖς, οἱ τοῦ ἔξω κόσμου, οἱ κοσμικοὶ ὅπως μᾶς ἀποκαλοῦν οἱ Ἁγιορεῖτες — ποῦ ἴσως ὅμως ἀντιπροσωπεύαμε πάντοτε τὸ Ἔθνος δλόκληρο — ἐρχόμαστε λοιπὸν Ἐμεῖς νὰ δηλώσωμε μὴ ἐναίσθησιάν πνευματικῆς καὶ αἰσθητικῆς δεκτικότητας. Ἐρχόμαστε δηλαδή Ἐμεῖς νὰ δώσωμε, ἐκ τῶν ἔξω, μὴν ἄλλη διάσταση στὸ Ἁγιον Ὄρος, τὴν διάσταση τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀκτινοβολίας. Καὶ τοῦτο γιὰ βλέπομε πλέον τὸ Ἁγιον Ὄρος σὰν μία σύνθεση πολλῶν νοημάτων. Διότι τὰ χίλια χρόνια ποῦ πέρασαν ἔχουν ἐνώσει τὴν ἰδιοτυπία τοῦ φυσικοῦ τοπίου καὶ τὴν ἰδιοτυπία τοῦ θρησκευτικοῦ κελεύσματος μὲ τὴν ἰδιοτυπία τοῦ πνευματικοῦ, παραδοσιακοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ ἀποτελέσματος σὲ μιὰν ἐνότητα ἀδιάσπαστη καὶ ἀκτινοβόλο. Αὐτῆς τῆς ἐνότητας ἡ εἰκόνα εἶναι τὸ γινώρισμα τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Γιὰ τὸ Ἔθνος, λοιπὸν, εἶναι διάχυτη ἡ πεποίθηση ὅτι τὸ ἀπαράμιλλο κάλλος τοῦ Ἀθωνικοῦ τοπίου — κατ' οὐσίαν ἐνὸς ἀθύπαρκτου φυσικοῦ ἔθνικοῦ δρυμοῦ — μαζὶ μὲ τὰ ἀπειράριθμα ἔργα τέχνης καὶ τὰ κειμήλια, ποῦ ἡ πίστη καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Ἔθνους ἔχουν συσσωρεύσει ἐπὶ αἰῶνες, ἀποτελοῦν ἓνα πολυσχιδὲς ἐθνικὸ μοῦσείο. Ἀναφέρω μόνον τρεῖς ἀριθμούς, τρεῖς ποσότητες 1) Τὸ σύνολο τῶν κατασκευῶν, κτήρια, λιμάνια, καλντιρίμια, γεφυρίδια, ἀνέρχεται σὲ ἓναν χτισμένον ὄγκο ἀξίας ἴσως 10 τρεῖς σημερινῶν δραχμῶν! 2) Συνολικὴ ἐπιφάνεια ἐπιτοίχιας ζωγραφικῆς περίπου 100.000 μ² ζωγραφισμένης ἐπιφανείας. 3) Συνολικὸς ἀριθμὸς φορητῶν εἰκόνων περίπου 20.000. Μὲ αὐτὰ τὰ ἀριθμητικὰ πειστήρια θέλομε νὰ περιγράψωμε τὴν σύνθεση τοῦ μνημειακοῦ κελύφους τοῦ συνόλου «Ἁγιον Ὄρος», ὡς ἐθνικῆς πολιτισμικῆς παρακαταθήκης, στοὺς τομεῖς τῆς χωροταξίας, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς ζωγραφικῆς. Αὐτὴ ἡ σύνθεση συμβολίζει γιὰ τὸ Ἔθνος μιὰ ἰδιότυπη πνευματικὴ καὶ παραδοσιακὴ πηγὴ ἀκτινοβολίας, καὶ αὐτὴν ἐπιθυμοῦμε Ἐμεῖς, τὸ Ἔθνος, νὰ προστατεύσωμε.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἤρθε ἴσως ἡ ὥρα νὰ ἐξηγηθεῖ ὅτι σ' αὐτὴν τὴν προσπάθεια προστασίας, στὴν γενικώτατή της μορφή, ἀπέβλεπε ἡ ἐργασία ἐρεύνης, ποὺ πραγματοποιήθηκε τὰ τελευταῖα 47 χρόνια εἰς τὸ "Ἁγιον Ὄρος, ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ ἀποψινοῦ ὀμιλητῆ. Σήμερα παρουσιάζεται ἓνα πρῶτο μέρος αὐτῆς τῆς ἐκτεταμένης συγκομιδῆς, ἴσως τὸ ἓνα δέκατο τοῦ ὅλου ἀρχείου. Εἰς δὲ τὴν ἀποψινὴ "Ἐκθεση, στὴν Ἀνατολικὴ Αἶθουσα, ἐκτίθεται ἓνα μικρὸ μέρος τῶν στοιχείων ποὺ ἔχουν ἀποθησαυρισθεῖ στὸ παρουσιαζόμενον τρίτομο σύγγραμμα.

Με τὴν εὐκαιρίαν ὅτι σὲ λίγο θὰ ἐπισκεφθεῖτε τὴν "Ἐκθεση, ἐπιτρέψτε μου νὰ σᾶς δώσω μία συμβουλὴ, γιὰ νὰ προλάβω τὴν ἀπογοήτευσή σας.

Με τὴν λέξιν "Ἐκθεση, μὴ παρεξηγήσετε ὅτι ἐπισκέπτεσθε μία ἔκθεση ζωγραφικῆς! Μὴν ἀναζητήσετε φαντασμαγορικὰ πολύχρωμα τοπία, πλασιωμένα με πλούσιες χρυσοποίκιλτες κορνίζες! Πρόκειται γιὰ στεγνὰ ἐπιστημονικὰ σχέδια ποὺ ἀποκαλύπτουν ἐπιστημονικὰς ἀλήθειαι. Σκῦψτε ἀπάνω τους γιὰ νὰ ἀναγνώσετε τὴν ἀληθῆ παράστασιν μιᾶς τοιχοποιίας ἢ τὸ πλῆθος τῶν χρονολογιῶν, ποὺ ἐπισημαίνουν νέα κτήρια ἢ ἐπισκευὰς παλαιῶν. Μὴν ἀναζητήσετε τὸν νέο Μόραλη ἢ τὸν νέο Τέτση. Εἴμαστε ἀπλοὶ ἀρχιτέκτονες ταγμένοι στήν, κατὰ γεωμετρικὸν καὶ ὄχι ζωγραφικὸν τρόπο, ἀπόδοσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας.

Τελειώνοντας, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ τονίσω, ὅτι ἡ ὅλη προσπάθεια γιὰ τὴν κατάρτισιν τοῦ Ἁ γ ι ο ρ ε ι τ ι κ ο ῦ Ἀ ρ χ ε ἰ ο υ (σχεδιαστικοῦ καὶ φωτογραφικοῦ), εἰδωμένη στὶς διαστάσεις τῆς ἐποχῆς της καὶ στὶς διαστάσεις τῆς ὁποιαδήποτε ἀτομικῆς πρωτοβουλίας, θὰ μπορούσε — ἂς συγχωρηθεῖ ἡ περιαιτολογία —, νὰ θεωρηθεῖ ἥρωική! Ἐν τούτοις, εἰδωμένη στὶς διαστάσεις τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τῆς ἀπέραντης καλλιτεχνικῆς του προίικας θὰ πρέπει ἢ προσπάθεια ποὺ ἀπόψε Σᾶς παρουσιάζεται, νὰ θεωρηθεῖ ἀπλῶς ὡς μία καλὴ ἀρχή! Καὶ — τὸ πιὸ σημαντικὸν — νὰ θεωρηθεῖ ὡς φ ο ρ έ α ς έ ν ό ς κ υ ρ ί α ρ χ ο υ καὶ έ π ι τ α κ τ ι κ ο ῦ μ η ν ὕ μ α τ ο ς: ὅτι δηλαδὴ ὅλοι αὐτοὶ οἱ θησαυροί, ποὺ κινδυνεύουν συνεχῶς ἀπὸ ἐπιειμένους σεισμούς, πυρκαϊές, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ λανθασμένες ἀνθρώπινες ἐπεμβάσεις — θὰ πρέπει νὰ καταγραφοῦν καὶ νὰ ἀποτυπωθοῦν λεπτομερῶς, κατὰ ἐπιστημονικὸν τρόπον, ὅσο εἶναι ἀκόμη καιρός, καὶ ἀρτίως νὰ ἐπισκευασθοῦν.

Νέοι ἐπιστήμονες, ἄριστοι, ὑπάρχουν. Οἰκονομικὰ μέσα εὐρίσκονται ὅταν ἀναζητηθοῦν. Ἐκεῖνο ποὺ φαίνεται νὰ ἀργοπορεῖ εἶναι ἡ ὥ ρ ί μ α ν σ η γιὰ ὑπεύθυνον, ὁ λ ο δ ι ᾶ σ τ α τ η γνωριμία με τὸ πρόβλημα! Μιὰ ὠρίμανση ὅμως ποὺ θὰ πρέπει

νά συνδυάζεται με τὴν ὑπεύθυνη ἀρμοδιότητα γιὰ τὴν λήψη γενναίων ἀποφάσεων!

Ἄς εὐχρηθοῦμε ὅλα αὐτὰ τὰ ὄνειρα νὰ πραγματοποιηθοῦν!

Καὶ μάλιστα συντόμως!

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ

Παραθέτομε κατάλογο τῶν τότε σπουδαστῶν τοῦ Ε. Μ. Πολυτεχνείου, τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν, σήμερα διαπρεπῶν συναδέλφων, οἱ ὅποιοι κατὰ τὰ ἔτη 1961-1968, ὡς ἔκτακτοι ἀμειβόμενοι ὑπάλληλοι τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ γραφείου τοῦ γράφοντος, ἔλαβον μέρος, ἄλλος λίγο, ἄλλος περισσότερο, στὶς ἀρχικὲς πρωτογενεῖς ἀποτυπώσεις ἀρκετῶν ἀπὸ τὰ δημοσιεύμενα μνημεῖα. Ὁ κατάλογος αὐτὸς ἴσως δὲν εἶναι πλήρης, λόγῳ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου, γεγονὸς γιὰ τὸ ὅποιο ὁ γράφων ζητεῖ ἐπιείκεια.

Ἀγγελίδης Κώστας, Ἀηδονόπουλος Γαβριήλ, Ἀλεξανδρόπουλος Μιχαήλ, Ἀντωνιάδης Ἀντώνιος, Ἀρβανίτης Ζαχαρίας, Βαφειάδης Κωνσταντῖνος. Βγόντζας Διονύσιος, Γαρυφαλλός Μιχαήλ, Γεωργουσόπουλος Ἀθανάσιος, Γιαννούδης Σῶζος, Γιαξόγλου Γεώργιος, Γκολφινόπουλος Ἀνδρέας, Γουρζῆς Σπυρίδων, Γουῶλτον Δαυῖδ, Δασκαλάκης Κωνσταντῖνος, Διδώνης Χρῆστος, Δούσιας Γεώργιος, Ἐμμανουήλ Ἀναστάσιος, Ἐμμανουήλ Δημήτριος, Ζαμενόπουλος Δημήτριος, Ζαννάρας Φίλιππος, Ζερβὸς Δημήτριος, Ἡλιόπουλος Ἀντώνιος, Ἡλιόπουλος Χαράλαμπος, Ἰωακεῖμ Ἰακωβός, Ἰωακεμίδης Στέφανος, Καβακιώτης Γεώργιος, Κακαδιάρης Νικόλαος, Καπαρελιώτης Χαρίδημος, Καπετάνιος Ἀθανάσιος, Καραβοκύρης Γεώργιος, Καραῖσκος Εὐάγγελος, Καραμολέγκος Γεώργιος, Καρατζόγλου Ἰωάννης, Καλυβίτης Λάζαρος, Κανναλᾶς Γρηγόριος, Κίζης Ἰωάννης, Κισκύρας Γεώργιος, Κροπίδης Γεώργιος, Κώνστας Ἐπαμεινώνδας, Λαναρᾶς Νικόλαος, Λαπούρτας Στέλιος, Λιδωρικιώτης Γεώργιος, Μάζης Δημήτριος, Μανωλίτσης Ἀναστάσιος, Μίσσιος Τιμολέων, Μύστακας Ἐλευθέριος, Νικολάου Νικόλαος, Ξανθόπουλος Κωνσταντῖνος, Οἰκονομίδης Μιχαήλ, Ὁρεστίδης Σταῦρος, Παγώνης Λουκιανός, Παπαϊωάννου Νικόλαος, Παπαγιαννόπουλος Ἡλίας, Παπαλέξης Γεώργιος, Παπανικολάου Ἀλέξανδρος, Παπουτσάκης Χρῆστος, Παππᾶς Χρῆστος, Παρθένης Ἀγγελος, Πασιπουλαρίδης Ἀβραάμ, Πατσιλινάκος Γεώργιος, Πελδεμτζῆς Θεόδωρος, Πέννας Χαράλαμπος, Περτσεμλίδης Κωνσταντῖνος, Ράπτης Ἀλκης, Ρήγας Ρήγας, Σακελλίων Δημήτριος, Σάμιος Παῦλος, Σαρηγιάννης Γεώργιος, Σεβαστὸς Γεώργιος, Σιάρκος

Θεολόγης, Σκεῦος Σπυρίδων, Συριόπουλος Ἀλέξανδρος, Τανούλας Ἀναστάσιος, Τζατζάνης Κωνσταντῖνος, Τζουβές Ματθαῖος, Τουλιάτος Παναγιώτης, Τέντες Θεόδωρος, Τσάγκας Ἡρακλῆς, Τσιριμονάκης Χαράλαμπος, Τυλιανάκης Μιχαήλ, Φραγκούλης Παναγιώτης, Χαλικιᾶς Σωτήριος, Χαριολλάκης Νικόλαος, Χατζηδάκης Ἀλέξιος, Χερουβείμ Παντελῆς, Χρηστάκης Ἀναστάσιος.